

A hang tükre

Boris Kovač-csal beszélget Orcsik Roland

Alkotói munkád meglehetősen sokoldalú. A legkülönfélébb alkotókkal dolgoztál együtt. A szakma elismer. Hol kezdődött mindez?

Óvodás koromban a szüleim arra kényszerítettek, hogy harmonikázni tanuljak. Ezt nem tudtam elviselni, s amint a tanárnőm kiengedett a WC-re, otthagytam a zeneiskolát. Középsiskolásként fuvolán szerettem volna játszani, de a tanárok lebeszéltek róla, mondván, már késő... Így a zene területén lényegében mindent nekem kellett felfedeznem. Annak ellenére, hogy gyakran a professzionális zeneszerző és az instrumentalista nehéz kenyerét keresem, a profi „művészek” s főként a zenészek világában, mégis betolakodónak tartom magam. Még ma is rossz érzéssel megyek el egy zeneiskola, operaház vagy más hasonló intézmény előtt. Ilyenkor az a gondolatom támad, hogy semmi közöm a zenei szakmához. Számomra a művészet elsősorban kaland volt, amibe a szabadságvágyam, illetve a kispolgári szürke életmód megvetése hajtott. Ifjoncként ezt az életet „szaros világnak” neveztem, és ahogy csak tudtam, menekültem tőle. Még ma is, huszonöt év zenélgetés után, gyakran megesis velem, hogy kétkedeni kezdek a szobámban lévő szaxofon és zongora láttán... Nem tartozom a „hegedűvel születettek” közé. Az, hogy zenész lettem, csupán egy választás volt, semmivel sem jobb a többinél. (Sokszor eszembe jut, miért nem lettem inkább író; ez talán ugyanolyan jól menne, de az életem sokkal egyszerűbb lenne).

A művészi pálya tehát csupán logikus következmény volt, amely abból fakadt, hogy képtelen voltam elfogadni a mindennapok „realitását”. A zene pedig ettől a realitástól a lehető legmesszebb állt...

Most, amikor az egzisztenciális bizonytalanság egyre nagyobb terhet jelent... nehezen lehet változtatni. Mare, a hangtechnikus barátom ironikusan szokta megjegyezni: „szép munka, szép munka”...

Ebből az eltévelyedésből adódik a saját sokszínűségem: univerzális dilettáns vagyok a „szellemi” produkciók szférájában, a „műveim” elsősorban életutam dokumentumai.

Az, hogy bizonyos fokú mesterségbeli szintet elértem, azért van, mert minden „felnőttnek alkotnia kell valamit”, hogy úgy érezze, van értelme az életének. Kiemelt munkáim sikere abból fakadhat, hogy mertem a saját utamat vállalni, míg más művészek gyávák voltak – sokan közülük tehetségesebbek nálam, csak túlzottan szófogadóak –, nem szöktek meg időben a zeneiskolából, megijedtek a szabadságtól és önmaguktól.

Első lemezed (Ritual Nova I.P, 1985) az újvidéki Forum gondozásában jelent meg a Symposium Records-nál. Hogyan kerültél kapcsolatba az Új Symposium folyóirat szerkesztőivel?

Az első lemezem, mondhatni úgy is, véletlenül látott napvilágot a Symposium Records-nál.

Elhatározták, hogy lemezeket adnak ki, munkatársuk volt a barátom, Kovács István Tickmayer, aki engem javasolt. Én pedig épp kiadót kerestem elkészült anyagomhoz. Az *Új Symposion*-nal nem volt szorosabb kapcsolatom, de a szerkesztőségben dolgozó Szombathy Bálinttal még mindig jó viszonyban vagyunk, tisztelem Kerekes László tehetségét is. Ez jó és rossz értelemben magyar kulturális blokk volt, én viszont soha nem akartam tagja lenni semmilyen közösségnek... A sehova sem tartozás miatt, igaz, nehezebben boldogultam, de szabad maradtam, s nem kell elszámolnom semmivel.

A következő lemezeidet már nyugati kiadók adták ki: Recommended Records (London), AND (Milano), VICTO (Kanada).

A fent említett első lemez terjesztését átvette a *Recommended Records*. Ez a munka kiváló recenziókat kapott, több országban kiadták (nemsokára megjelenik a hetedik újranyomása). Mivel a jugoszláv kulturális életben figyelmen kívül hagytak, fontossá vált számomra a külföldi elismerés. Ezt sikerült elérnem, sőt, elképzeléseimet gyakran felülmúlta a fogadtatás. Ugyanakkor eszembe se jutott nyugatra költözni. Otthon akartam élni, a világban meg eladni a munkáimat. 1991-ig ez jól működött, aztán a nagyszerb nacionalizmus elűzött hazámból...

Ladik Katalinnal, a Vajdaságból származó alkotóval közös színházi produkción dolgoztatok együtt: Happy days, the last opera (S. Beckett szövege alapján). Mondanál egy pár szót a közös munkáról?

Katalin kedves barátnőm, a környezetem egyik legérdekesebb művészeinek tartom. A „*Boldog napok*”-at két verzióban dolgoztuk fel. A másodikban én is megjelentem a színpadon, és zenei eszközökkel szólaltattam meg Wilyt. Ez így különösen izgalmas, erős előadás lett, azt hiszem Beckettnek is tetszett volna, noha szövegének csupán tíz százalékát használtuk fel.

Kik voltak a legintenzívebb hatással rád és a zenédre?

Nem volt közvetlen tanítóm, de sok gondolkodót, művészt szeretek és tisztetek. Túl hosszú lenne ez a lista, s hogy ne feledkezzem meg senkiről, egyet sem említenék. Ám megnevezek öt gondolkodót – akik mindig is egyfajta szellemi „lámpásaim” voltak – abban a sorrendben, ahogy felbukkantak utamon: Nikolaj Bergyajev, G. I. Gurdijeff, Hamvas Béla, Martin Buber és J. C. Powys.

A közvetlen környezet, akárcsak az egyetemes kultúra, hatással van a munkáidra. Hiszen zenéd-ben gyakran előfordulnak a balkáni népzenei elemek mellett jazz és rock szegumentumok, amelyek viszont a nyugati folkban gyökereznek.

Az ontológiai meghatározottság a kulturális előtt van. A kultúra ugyanis kreáció, de nem

a semmiből, hanem lényünkből fakad. A mi jellemünk pedig nemcsak mesterségesen előállított individualitás, hanem olyan gyümölcs, amely a pontosan determinált földben terem. A Pannon földre, Kelet és Nyugat határára helyezett a sorsom, itt érzem magam természetesnek. De azt nem állítanám, hogy a legjobban. Mert ha csak a szépséggel foglalkozom – hogy ne is említsem a kényelmet –, figyelmen kívül hagyva az Igazságot, már rég elmentem volna...

Szerénykedés nélkül kijelenthetem, hogy én vagyok az első vajdasági world music szerző. Ez tény, és nem hiúságból mondom, hiszen a nyolcvanas évek elején, amikor már több éve a pályán voltam, ez a terminus még nem is létezett. A kilencvenes évek közepén divattá vált, az új közönség pedig azt hitte, hogy a world musicot ezeken a területeken Lajkó Félix, Miloš Petrović és a hozzájuk hasonlók találták fel. Az utóbbi tíz évben gyakran állítanak párhuzamba az Új zenével, illetve a kortárs kamarazenevel, mert a műveimben az etno-archetípus „nem játszik főszerepet”... A legújabb lemezem, a *La Danza Apocalypsa Balcanica* feloldja majd ezt a „félreértést”. A world music színpadára, amelyet egyébként a mai zenei piac legvitálisabb jelenségének tekintek – szélesre tárt ajtókon fogok belépni.

Egyik írásodban azt állítod, hogy a legnagyobb minimalisták éppen azok, akik túlhaladtak a minimalizmuson. E megvilágításban, hogyan látod a saját alkotásaidat?

Úgy tűnik, erre a kérdésre válaszoltam. Minden műfajban, stílusban, esztétikában betolakodó voltam, évente váltottam a zenei formákat. Ez korántsem jelenti azt, hogy nem tudom mit akarok, sőt. A műfaj meg a stílus a forma függvénye, nekem viszont a szubsztancia fontosabb volt... Ez a karrierembe került: a közönség kiválóan fogadott, akárcsak a kritika, de nem tettem le valódi „munkát”. A termékeim (CD-lemezek) technikailag nem felelnek meg a nyugati zenei piacszabványainak, ez főként az utóbbi hét-nyolc év felvételeire, kiadásaira vonatkozik. Ennek az az oka, hogy nem voltak adekvát produkciós feltételeim. Ha a karrieremre helyeztem volna a hangsúlyt, soha nem tapasztalok meg ilyesmit... Az utóbbi két évben nagy erőfeszítéssel dolgozom azon, hogy összehangoljam az elhivatottságot a szakmámmal: felosztottam a munkásságomat intim/ezoterikusra és hivatalos/professionálisra. Az utóbbi a karrierre irányul, hiszek abban, hogy végre igazi munkásiker előtt állok. Ez most roppant fontos lett számomra, nem kívánok „meg nem értett zseni” maradni. A világot nem változtathatom meg, ezért a stratégiámon módosítottam. A belső életem pedig, amennyire csak tudom, csendben folytatom.

A könyvedben azt írod: be vagyunk zárva a nyugati zenetörténet agresszív ideológiájába, ahol kivéve Beethovent és Mozartot semmi sem érdemel különösebb figyelmet. Változott-e a véleményed azóta?

A world music divatja a nyugatcentrikus zenei kultúra következményeként jelentkezett. „Miden visszatér, minden megvásárolható”... Nemrég ott voltam a WOMEX-en (world music expo) Berlinben, és világosan láttam, hogy a nyugat torkig van saját magával. Ez a mi lehetőségünk. Egyébként, hogy szót értsünk, semmi bajom a nyugati zenével, hiszen rockon,

jazzen, Bachon és Debussyn nőttem fel... De tisztázzuk a következőt: Bach zenéje semmi-vel sem több a „Buena Vista Social Club”-nál... az utóbbi években én személyesen a másodikat kedvelem inkább...

Grotowsky szerint színházi értelemben lehetetlen a rítus rekonstrukciója, mert elvesztettük az egységes hitet, az archetípusok és a mítikus képek közös rendszerét. Te miként látod ezt a problémát? Mit jelent számodra az Új Rítus (Ritual Nova)?

A tradicionális rítus rekonstrukciója lehetetlen „az új világrend” dimenziójában. De miért ne rekonstruálnánk valamit? Hozunk létre új rítust (inter)perszonális szinten, felhasználva az archetipikus, tradicionális-kollektivistikus alapokon nyugvó tudásanyagot. Grotowsky éppen ezzel próbálkozott. Számomra a művészet rítus, amely a „megtört” valóságból segíti a visszajutást az igazi Valóságba.

Mindez hogyan nyilvánul meg mindennapjaidban?

Már beszéltem arról, hogy a művészet önmagában nem vonzott, egyszerűen csak szükségem volt egy adekvát médiumra. Elképzelhetetlennek tűnt nekem, s még mindig az, hogy hivatalnok vagy orvos legyek, sőt, ami még rosszabb – politikus. Csodálom ezeket az embereket, gyakran gyerekek érzem magam hozzájuk képest. Ugyanakkor sokszor ők tűnnek számomra „zöldfülűnek”. Egyszerűen nincs gyomrom a realitásnak arra a dóziséra és banalitására, ami számukra mindennapos... Reménytelenül boldogtalan lennék, ha nem volnék szabad, ha nem lehetnék egyedül, hogy olvassak, komponáljak, sétáljak a dombokon, kontempláljak a Dunánál. E feltöltő tevékenységek nélkül az életet büntetésnek érezném, amelyet ki kell bírnom... Számomra bármi potenciális rítussá válhat: főzés, séta, borivás, szeretkezés, zeneszerzés, koncertezés, előadás... amennyiben alkotói módon, teljes lényemmel veszek részt benne.

A Ritual Nova (Új Rítus) együttes tagjai mítikus módon élik meg a zenét? (Vagy ha nem, akkor hogy lehetséges a rítus?)

Ez a kérdés csakis intellektuális szörszálhasogatásból fakadhat. A zene ezzel szemben a kommunikáció magasabb foka, mindenki a maga szintjének megfelelően részesül belőle, s nem az intellektusa szerint. Itt a kozmikus törvényszerűség érvényesül: „mindenkinek a saját lehetőségeihez mérten”. A mítosz a szellem ilyen létformája, bárki befogadója lehet, függetlenül a műveltségétől. Bachot a gyerekek is elég jól tudják játszani anélkül, hogy „tudnának” valamit Istenről. A zenészek – egy bizonyos meghatározás szerint – infantilisak. Kerülni szoktam, hogy a munkán kívül más témákról beszéljek velük... Emlékezzünk arra a bibliai mondásra, hogy: „boldogok a lelki szegények, övék a mennyek országa”.

Mindegyik albumod egy bizonyos koncepcióra épül, s ez jelen van műveid szerkezetében is. Ugyanakkor, e racionális építkezés mellett az improvizáció szintén helyet kap darabjaidban. Hogyan látod ezt a kettősséget?

Ez nem más, mint a föld és az ég, az igazság és a szépség, a kontroll meg az elengedés, a logosz s az erosz közti viszony... akárcsak az összes többi komplementáris ellentétpáré, amely a világot mozgatja.

Hogy mi volt előbb, melyik a fontosabb, hamis dilemma: nincs kompozíció improvizáció nélkül és fordítva. A szabadság meghatározza a határokat, azok a határok pedig, amelyek nem haladhatók meg, nem is határok... A kreativitás szinonimája az éberség, ami az improvizáció lényege. Ugyanakkor a fa csak olyan magasra nőhet, amilyen mély a gyökere... A koncepció nélküli improvizáció csupán reprodukció marad, ugyanez vonatkozik arra a kompozícióra, amelyet nem az improvizáció erosza hoz létre.

Baudrillard szerint korunk értékjárványban szenved. Minden elhasználódott. Ebben a közegben mit mondhat a zene?

Nemcsak arról van szó, hogy mit mondhat ma a zene, hanem arról is, hogy létezik-e még valaki, aki meghallja. Ez manapság igen ritka jelenség. Az embereknek a harmadik millennium kezdetén, és főként a nagyvárosban élőknek, nincs idejük az elmélyedésre, csak felszínesen, útközben hallgatnak zenét. Akkor foglalkoznak vele komolyabban, ha konkrétan ez a feladatuk. De ekkor is a figyelmük a mennyiségre irányul, ami elnyomja a minőséget. Az ember egyre kevésbé nyitott arra, hogy bármit is megéljen, mert nincs felkészülve arra, hogy adjon vagy kapjon: ez ugyanis nem kifizetődő. A világpiac entrópiája eltompította az érzéseket, emiatt a művészetnek sokkolnia kell, hogy felrázza az embereket. Ez pedig már a pornográfia kultúrája, s nem az autentikus „csábításé”, hogy én is idézzek Baudrillard-tól: „a nyugati ember bele fog pusztulni a biztonságba”.

A pitagóreusoknak tulajdonított fragmentumokban az áll, hogy a testet gyógyítással, a lelket zenével tisztították. Mi a véleményed a zene ilyen, „sámánisztikus” felfogásáról?

Én egyre inkább érzem és értem, hogy a test meg a lélek egy. Eszerint minden táplálék, amit különböző módon magunkba fogadunk. Hasonlóképpen van a zenével. Ki tudja kettéválasztani, mit nyújt a testnek, mit a léleknek?

Származásodnak mi a jelentősége?

Édesapám révén magyarnak számítok, de nem beszélek magyarul. Apám túlzott elfogultsága miatt keveset tartózkodott otthon, így a családban inkább szerbül beszélünk, szerb iskolákba jártam... Elégedett vagyok a kettős származásommal. Nem zavarna, ha még többféle „vér” csörgedezne bennem ... Ennek előnyét akkor érzem, amikor valakiben tipikus szerbet vagy magyart ismerek fel. Nekik sokkal nehezebben hiszem el, hogy „normálisak” (a szó hamvasi értelmében), noha a tipikusságnak sok praktikus értéke van, főként a nacionalista államokban. Nem tartozom egyetlen nemzeti kultúrához sem, s ha a legnagyobb művész lennék, akkor sem tudnám magamat elképzelni egy ország bankóján. Ezt a sorsadta hendikepet (a bankóra gondolok) még túléltem valahogy. Ismétlem: nem tartozom

senkihez, senkinek sem vagyok az adósa...

Hasonlóképpen viszonyulsz a kulturális hagyományokhoz is?

A hagyomány számomra az Új bázisa, de ezt én nem „nemzeti” vonatkozásban élem meg. A kultúra szellemi fenomén, a szellemi alkotás pedig mindig személyes jellegű, sohasem „nemzeti”. Az, hogy egy alkotó magyar vagy szerb, művészetében csak annyira fontos, mint bármi más az életében. Se több, se kevesebb... A kreativitás abból áll, amit létrehozunk, s nem abból, amiből létrejöttünk. Amikor egy művész a saját nemzeti „identitását” hangsúlyozza, akkor legtöbbször nem rendelkezik egyénivel... Már tíz éve tapasztaljuk a környezetünkben a nacionalizmus zsákutcáját: ez a tehetségtelen emberek története, miattuk kellett a kiváló embereknek elhagyni az országot vagy marginalizálódni. Én, és a hozzám hasonló beállítottságú emberek, gyakorlatilag nem léteünk Szerbiában. Bár engem senki sem tiltott be úgy, mint annak idején Hamvást... A közöny viszont sokszor rosszabb a tiltásnál.

1998-ban, a koszovói háború idején megalapítottad a Nemes Mesterségek Akadémiáját. Mi volt a célod vele, s elérted-e?

Össze akartam gyűjteni azokat az alkotókat, akiknek a munkásságát tisztellem, hogy közösen gondoljuk át, kivel osztjuk meg életünk terét és idejét. Egy kultúrán kívüli, prózai környezetben találkoztunk – az újvidéki Fruška Gora hegyen. Az alkotás szellemi aspektusaival foglalkoztunk. A találkozó retrográd módon hatott a nyugati posztmodernista divatokkal szemben, ahol a szellemi autenticitást a szimuláció mestersége helyettesíti. Térsgünkben sok az „autentikus” művész, csak sajnos az alkotásaikra még nem elég nyitottak az emberek. Így rákényszerülnek arra, hogy otthagyják hazájukat. Az, hogy én most itthon dolgozom, számomra luxus, privilégium, amelyet öt évig tartó emigráció után megengedtem magamnak, és drágán fizetek érte.

Az Anamnesis című lemezed ősbemutatóját Ljubljánában tartottad 1993-ban, ex-jugoszláviai zenészekkel (szlovénekkal, horvátokkal, szerbekkel). Tartod még velük a kapcsolatot?

Szlovéniában majdnem három évig éltem, ahol több mint húsz munkám során sok érdekes, jelentős szerzővel működtem együtt. Horvátokkal és bosnyákokkal nem igen volt kapcsolatom, de ez nem Jugoszlávia széteséséből fakadt, hanem a természetemből, amely úgy tűnik jobban megfelel a szlovén kulturális mentalitásnak. Mint minden normális ember, én is várom a határok megnyitását. Az általad említett *Anamnesis*-t a boszniai háború idején írtam, ezt a művet a „szabad Szarajevó” eszméjének szenteltem, válaszul Jugoszlávia széthullására: „ökumenikus misztériumok”, ahol a pravoszláv, katolikus és iszlám kultúrák, civilizációk párbeszédet folytatnak egymással. Most is, amikor tudjuk, hogy Szarajevó valójában nem szabad, meggyőződéses ökumenista vagyok, noha nem tartozom ehhez a mozgalomhoz sem, mivel természetem szerint „javíthatatlan” perszonalista vagyok...

A Ritual Nova mellett van egy másik zenekarod is: LaDaABa Orchest. Mikor alapítottad, mi-ben különbözik az elsőtől?

Ez az említett *La Danza Apocalypsa Balcanica* című lemez. A *LaDaABa Orchest* nevű ismeretlen zenekarral mindig „*The Last Dance Party*”-t játszunk. A standard táncok ritmusaira (tangó, valcer, begin stb.) olyan zenét szereztem, amelynek könnyen felismerhető balkáni gyökerei vannak...

A lemezt a berlini „*PIRAHNA*” nevű world music kiadó fogja forgalmazni, amit koncertkörutak kísérnek majd szerte a világon. Úgy tűnik, ez végre egy jó munka számomra s munkatársaimnak.

Dolgozol új lemezen a Ritual Nova csoporttal? Van-e előzetes koncepciód ehhez a munkához?

Egyelőre nem mozgósítom a Ritual Nova-t, mert ehhez most semmiféle produkciós fel-tétel nincs meg. Mint már mondtam, folytatom csendes, intim munkámat, ami során talán születik néhány CD-lemez az érdeklődők számára... Jelenleg a már két éve íródo „*Boldogság Könyvé*”-ben a „*Boldog Ember*”-rel foglalkozom, különböző szinteken: zenei naplót írok, levelezem a barátaimmal. Tehetséges fiatalemberekkel közösen vezetem „*A Boldog Ember Intézet*”-ét. Teljes intenzitással élek, hisz az ember életének lényege, és amit teremteni érde-mes: a Boldogság...

Vannak, akik mint jó szakácsot ismernek, gyakran emlegetik alkímikus főztődöt, a Bukovaci Kalamburt. Elárulod a receptjét?

A „Bukovaci Kalambur” nyári csemege, összetétele attól függ, hogy melyik gyümölcs áll rendelkezésünkre, emellett még fagylaltot, kekszet, öntetet stb. tartalmaz. A legízletesebb, aszalt szilvából készül...

Azonban étel és zenei recepteket nem adok. A kíváncsiakat szeretettel várom a konyhámban...